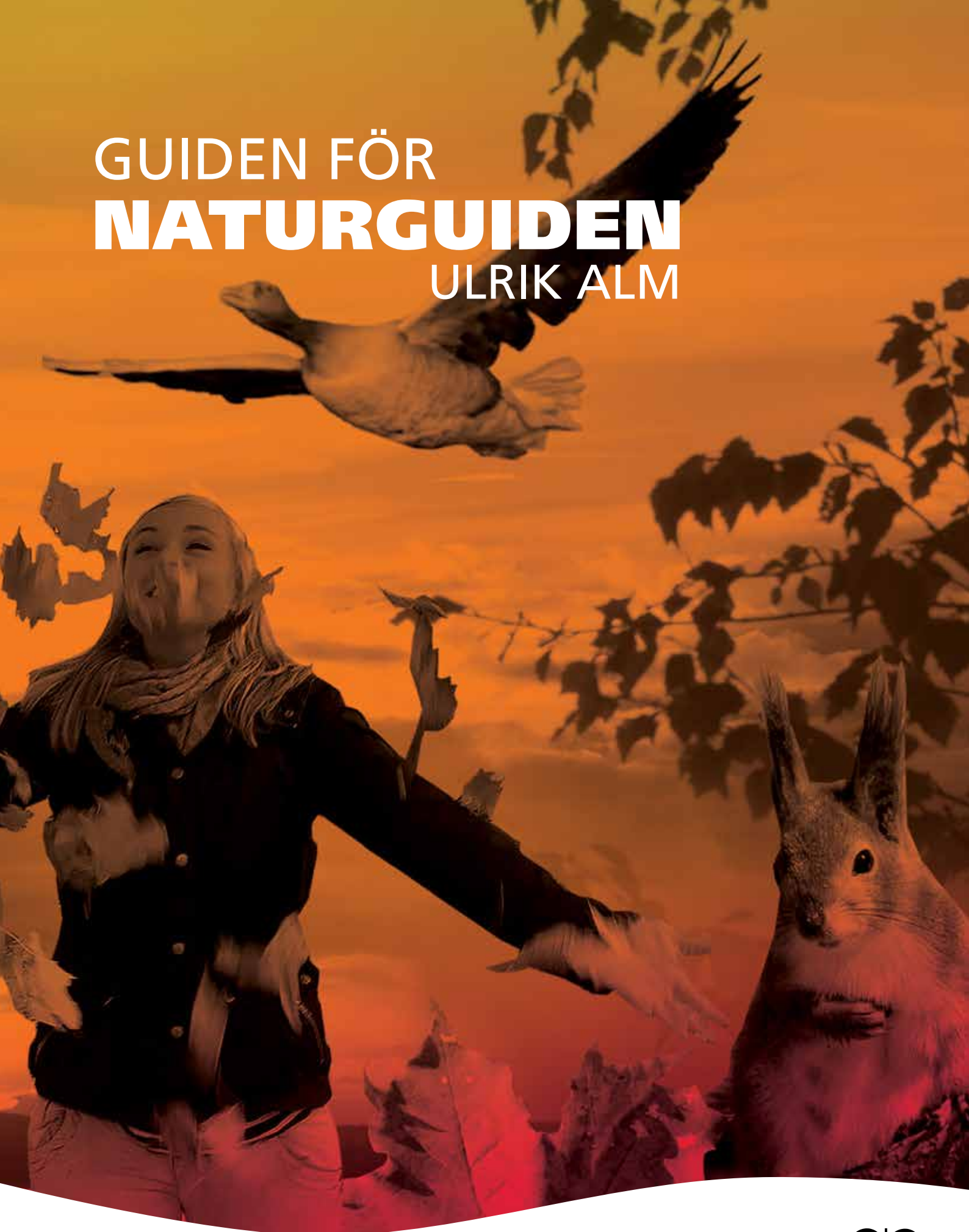

GUIDEN FÖR **NATURGUIDEN** ULRIK ALM

Innehåll

Inledning	3
Varför naturguider?	4-5
Hörs du?	6-7
Ser du?	8
Finns du? Hur börjar färden?	9-10
Utgå ifrån frågor!	11
Vad berättar du?	12-13
Vad bär du med dig?	14-15
Du måste vara konkret!	16-17
Vart går du?	18-19
Vilka följer dig?	20-24
Orkar du?	25
En modell	26-27
Om klädsel, natur- och miljöhänsyn	28-29
Spontanguide – din roll?	29
Vad är meningen med det hela?	30-31
Lästips	31

Inledning

”Det är kanske lyckligt för naturen och de människor som älskar den, att inte alla gör sammalunda. Ändå beklagar jag att så många låter livet passera utan att med seende, upptäckande ögon ha kikat in i den oförlikneligt inspirerande och tjusande värld naturen utgör. Det kan ske med enkla medel och i närmaste skogsbacke.

För min del har umgänget med naturen varit intensivt, och jag kan försäkra att den alltid berett mig lyckostunder varhelst jag befunnit mig på denna jord. Dock är sådan kärlek till naturen inte utan bekymmer. Ty den man älskar vill man försvara. Inte i syfte att ensam besitta för egen del, utan för att andra skall förstå hur viktig naturmiljön är, inte blott för växterna och djuren utan också för människorna själva och det landskap vi lever i, vår egen omvärld.”

Kai Curry-Lindahls förord till sin bok *Arktis och tropik* (1963)

När Studieförbundet, folkbildaren, ornitologen, entusiasten Ulrik Alm plitade ner gräddan av sina gedigna guideerfarenheter och Guiden för naturguiden blev till, fick den ideella sektorns utomhusledare sitt standardverk. Få röster kan så engagerande och levande tala genom bokens pärmar, som Ulrik Alms. Med entusiasm och emellanåt tuffa råd ger han oss läsare en levande guidning i naturguidandets svåra konst. På senare år har Guiden för naturguiden kommit att bli en raritet, och ganska svår att få tag i, samtidigt som den dykt upp på allt fler kurslitteraturlistor. Därför ger Studieförbundet nu ut Ulrik Alms Guiden för naturguiden på nytt, i ny kostym. Bara försiktigt uppdaterad, med Ulriks härliga röst intakt!

Författare: Ulrik Alm
Grafisk form: Carita Lott
Producerad för Studieförbundets
riksförbund 2015 ©

ISBN 91-975763-1-x

VARFÖR NATURGUIDER?

Detta lilla häfte kan synas motsägelsefullt. Här prissas betydelsen av att "valla" grupper i skog och mark, samtidigt som naturintresse – med dess olika specialitéer; botanik, ornitologi, entomologi etc – kanske bäst utövas på egen hand, eller i alla fall i mycket små grupper. Åtminstone torde detta gälla när man kommit en bit på kunskapsstegen.

I texten använder jag olika benämningar; naturguide, exkursionsledare, cirkelledare etc. Oberoende av vad de kallas ser jag ett pedagogiskt innehåll i deras uppdrag. Vandringsledarrollen – vanlig benämning hos ett par av Studieförbundets medlemsorganisationer – ser jag mer utifrån enbart praktiska funktioner; visa vägen, bestämma fikaplats, hålla tider.

För inte så länge sedan var det ett hedersuppdrag inom många "gröna" organisationer, att få vara den som ledde naturvandringar. Idag är det mitt intryck att detta förhållande har ändrats. Åtminstone inom ornitologkretsar, där jag har störst insikt. Förklaringarna kan vara flera. I en tid när nästan alla har bil behöver man inte längta till föreningens årliga Falsterbotur, man åker när man har lust, när vädret är det rätta. Man vill inte binda sig för uppdrag som ligger månader framåt. Dessutom kan det ju komma något "larm" den aktuella dagen!

Åtskilligt i texten refererar till fåglar och fågelexkursioner. Dessa omständigheter tror jag inte hindrar att mycket också kan gälla för naturvandringar med andra inriktningar.

Om "Guiden för naturguiden" ger intryck av att kommentera en massa svårigheter och tillkorta-

kommanden inom skrået, så är det helt rätt uppfattat. När allt är perfekt:

- gruppen är lagom stor
- vädret; solen, vinden, lagom torrt i backen
- deltagarna rätt klädda
- obsarna omväxlande, nära och tillräckligt långvariga för att alla ska se
- deltagarna är hänsynsfulla, nyfikna och omdömesgilla

...då behövs inga råd, då klarar många att vara naturguide. I lugnt väder, när båten glider in i hamn under mångas blickar – då är det lätt att stå på kommandobryggan. I regn och blåst, med missnöjd besättning och krabb sjö, då är många beredda att abdikera. Det omdömesgilla ledarskapet handlar inte så mycket om hur man tar sig ur kniviga situationer, mer hur man undviker att överhuvudtaget hamna där.

Mycket kan ersättas – men aldrig en naturguide! Levande guidning rationaliseras idag ofta bort på museer och historiska platser till förmån för "hör-lursvandringar" eller andra interaktiva system. Jag har svårt att se den teknikutveckling som skulle fixa vår utmaning. Helt enkelt därför att naturguidens miljö är som en icke permanent utställning, en ständigt skiftande installation, som engagerar en god naturguides samtliga sinnen i försöken att tolka. Guider på museer och konsthallar möter inte samma utmaningar. Deras objekt – föremål, byggnader, tavlor – är uppenbara. Våra objekt verkar finnas där först när vi lokaliserat dem.

Som naturguide blir man – ibland obarmhärtigt – recenserad på ett sätt som jag tror få andra "ak-

törer” blir. Publiken lämnar en med tydliga små-tramp, pratar med kompisen, vänder sidan (ibland ryggen!) till, tittar bort, tittar ner, glufsar i sig ett äpple – signalerna är tydliga när jag inte har publiken med mig. Uterummet ger mig som guide en väldig frihet – men publiken har också sin! Jämför med föreläsaren, bildvisaren, dansaren, musikern – de flesta i publiken sitter kvar, härdar ut, sjunker in i sig själv. Men jag garanterar att det gör inte tjugo personer på skogspromenad! Dock; omvända recensioner finns ju också!

Från Linné och framåt har många folkskollärare, biologilektorer, scoutledare, mulleledare, fältbiologer, cirkelledare och åtskilliga andra öppnat dörrarna till vår svenska natur. Välkommen med i denna fina tradition! Gökottor, hembygdsvandringar, ”de vilda blommornas dag”, ”öppet fågeltorn” – många är de arrangemang där kompetenta naturguider har sin givna plats.

Här börjar min guidning. Som tar sin utgångspunkt i ett intresse för - och nyfikenhet kring naturen som sådan, men också människans ”natur”.

För givande diskussioner och erfarenhetsutbyte inom ämnet tackar jag främst Bengt Hertzman, Helsingborg. Med all säkerhet hade häftet blivit åtskilligt bättre, om blott Bengts tid medgett ett ”samskrivande”. Nu skyltar jag själv med de brister materialet i denna utgåva uppvisar.

Många har bidragit till tillblivelsen av denna skrift, genom givande diskussioner, textredigering och synpunkter på språk- och sakinhåll. Ett särskilt tack till Bengt Hertzman, Thomas Schiff, Thomas Johnsson, Christer Jönsson och Eva Stenvång.

Kullabygden i Nordvästskåne, våren 2006.

Ulrik Alm

Studiefremjandet i Västra Skåne

HÖRS DU?

Hörs du? Jo, jag undrade; hörs du?

Från mitt arrangörsperspektiv är få saker så frustrerande – och så ofta förekommande – som när kunniga personer inte når ut med sitt budskap. Samtidigt måste man medge, att få miljöer är så akustiskt utmanande som naturguidens. Blåst, regn, lövprassel, vattenljud, publikens fotskrap och andra ljud, inga omslutande väggar och tak, tätt åtsittande mössor och huvor – mycket händer på vägen från mina stämband till publikens trumhinnor. Lägg därtill att andelen äldre bland våra deltagare ofta är stor. Ändå blir mitt första råd följande:

- **Våga ta akustiskt utrymme!**

Många ledare har lärt sig "stå framför folk", dvs att genom blicken och kroppsligt agerande visa att man vill ha uppmärksamhet. Därvid har det ofta stannat. Synd. Att ta sig ton, häva upp sin stämma, göra sin röst hörd – det klarar fler. Jag har kollat med logopedier och läkare! Det handlar om att ta sig förbi ett mentalt (kulturellt?) hinder som säger, att den som talar högt gör sig märkvärdig, ersätter dåliga argument med hög röst, är en dominant person.

- **Lär känna dina röstresurser. Öva!**

Ta med dig en kompis ut. Gör en förexkursion. Berätta, läs högt – be kompiserna backa ut i en halvcirkel. Hur stort utrymme fyller dina röstresurser? Hur stora grupper kan du röstmässigt hantera?

- **Ha blick för – och utnyttja – naturliga "talarstolar"**

Kullar, stenar, stubbar, positioner i lä. Kliv upp! Underlätta ljudvågornas utbredning. Lär känna

terrängen om du har återkommande uppdrag i samma område.

- **Var inte rädd för att leda, att arrangera din grupp.**

"Får jag be er ställa er i halvcirkel här framför mig!" Peka, låt det gå några lugna tio sekunder, efter ett eller två stopp har din grupp fattat vinknen. Premiera inte "först framme" genom att börja berätta omedelbart.

Och – märk väl – har du fått gruppen att stå i halvcirkel framför dig måste du också i lugnt tempo "panorera" med huvudet. Ögonkontakt är nerven i berättandet – inne som ute! Glömmer du att då och då vända dig mot flankerna kommer gruppen – åtminstone vid lite längre stopp – ofelbart att småtrampa in mot mitten. Självklart, eftersom det inte lönade sig att följa ditt råd om halvcirkel, du fortsätter prata för de som håller sig framme.

- **Tekniska hjälpmedel?**

Har hört talas om högtalarvästar som alternativ till megafon och andra mobila anläggningar, men – jag vet inte... Försök istället anpassa gruppstorleken efter antalet guider.

Om en vuxenpublik ber dig tala högre; ta då chansen redan första gången du får denna uppmaning! Min erfarenhet säger mig att vuxna påminner maximalt två gånger, om att du hörs för dåligt. Därefter är du sågad.

Är ni två eller flera guider; stå bokstavligen vid varandras sida. Det ser fånigt ut när en håller fältföreläsning och den andre smyger in bland publiken. Är du den lyssnande parten:

- Hjälp till att peka ut, visa i fälthandboken, rikta in kikare. Bry dig!
- Plocka fler maskrosor, dela ut, så att alla kan följa med i det som just nu berättas om maskrosen.
- Arrangera om folk så att den Blyge inte alltid står längst bak. Hen har också betalt deltagaravgift!
- Förbered ditt kommande inlägg.
- Kolla av omgivningen. Publiken är koncentrerad på det som just berättas och det är lätt att missa mården borta på stenröset eller havsörnen i skyn.

Komplettera varandra – konkurrera inte med varandra. Att leda, guida, är en stimulerande uppgift som rör vid djupt mänskliga behov. Jag blir sedd, uppskattad och bekräftad. Men håll inte ständigt på att fylla i, korrigera eller fördjupa din medleda-

res inlägg. Ge varandra stöd – och spelrum! – om det inte är så att alldeles tokiga uppgifter håller på att serveras.

Öva gärna innan om ni guidar i par eller grupp, våga ta upp problemet beskrivet ovan. Det är inte kul att vara publik – och det framträder tydligare än du anar – om ovana konstellationer blockerar varandra med menade ögonkast, fotskrap eller allmän likgiltighet. Botanisten blir försiktig med allt som flyger, ornitologen säger ingenting om grönskan.

Men när ett delat ledarskap fungerar som bäst, är det guidning på toppnivå. Omväxling i röster, temperament och infallsvinklar.

SER DU?

Jag har lett otaliga fågelexkursioner, framförallt för nybörjare och allmänintresserade. Jag har också mött många, som efter en inledande studiecirkel vågar sig på att följa med "Den stora Ornitologiska Föreningen" ut på en offentlig exkursion.

Ibland blir mina nybörjare besvikna. Orsak; exkursionsledaren är mycket intresserad av fåglar (en fördel), men mindre intresserad av människor och ledarskap (en nackdel). Är du ledare, är din första lojalitet den gentemot deltagarna! Strunta i den förmodade svarthakedoppingen, som i vinterdräkt kanske guppar därute, halvvägs ut mot danska kusten! Doppingen och allt annat som hör olika kryssarlistor till kan vänta. Du registrerar, men fundera över det meningsfulla i att passa alla intryck vidare till gruppen. Att guida är att välja.

Belysning – inte ens detta kan naturguiden ordna på egen hand! Redan de gamla grekerna konstaterade att "solen har sin gång" och den omtänksamme naturguiden tar hänsyn till detta.

Bra ljus är kanske framförallt något för fågel- och däggdjursskådaren att ta hänsyn till. Speciellt i biotoper med anknytning till vatten. Att guida runt Hallands Väderö från "fel" håll är ungefär som att gå på en utställning i silhuettklippning. Botanister, mykologer och entomologer kan arbeta mer oberoende av ljusets vinkel.

En så enkel sak som att – om möjligt – gå med solen i ryggen skiljer en proffsig guide från en mer oreflekterad. Men ibland är det givande att ta en cirkelträff i motljus. – Låt oss öva gravand, ejder, knipa, sothöna bara på silhuett och rörelsemönster! Kul! Nyttigt!

Och du – se till att ha allt ljus på dig när du samlat gruppen. Den ska inte behöva kisa med ögonen medan du berättar. Hamnar jag som publik återkommande i denna situation, brukar jag demonstrativt ta upp bägge händerna och forma en skärm. Vinken fungerar alltid, guiden tar mod till sig och börjar arrangera gruppen.

Kommentatorstekniken är mycket användbar när det gäller att särskilja en individ i en större flock.

"Till höger ute i den stora flocken av sädgäss går en bläsgås. Just nu står den med baken hitåt, nu vänder den sig, går åt vänster, börjar beta... sträcker halsen nu."

Ta vara på landmärken som kan finnas i bakgrunden. Kyrktorn, fartyg, stolpar, träd kan erbjuda bra referenspunkter.

Att springa runt och försöka "syfta in" folk är ett marigt jobb. Att anmoda "kikarträning" är något jag ofta gör efter inledande naturvandringar. Många kan ha svårt att hitta rätt i synfältet. Tar du position snett bakifrån ser du lätt vilka deltagare som svajar med kikaren.

FINNS DU? HUR BÖRJAR FÄRDEN?

Ibland är det fascinerande hur man inleder.

Jag hade en gång en lärare, vars kallelser till tentamensskrivning (i matematik) alltid avslutades med en tankenöt.

– *Vilket är det största tal du kan skriva med tre siffror?* Tio år efter examen insåg vi att vi glömt åtskilligt, men Ulfs tankenötter var ett pedagogiskt grepp som höll igång många under återträffen.

Planka gärna idén. Jag har själv provat, både inför cirkelsammanskomster och öppna vandringar.

– *Varför har vi trutar och måsar under vår vintervandring, men inga tärnor? Tiggarranunkel – hur kan det namnet komma sig?* Inför dessa frågor, i inbjudan eller utkastade i början av träffen, händer ofta spännande ting i gruppen. Deltagarna prövar varandra med olika förslag, man argumenterar och reflekterar! Sen tar vi diskussionen:

”Du Ulrik...det där med tärnorna...det måste ha med maten att göra, va..?”

”Titta inte på mig; — Vad säger ni andra?”

Använd namnskylt! Gärna med Studieförbundets logga när det är oss du representerar. Inget företag eller butik missar tillfället att synas genom sina förträffliga anställda. Det är loggor, namnskyltar och profilplagg. Här kommer en representant! Så fort en entreprenör drar igång ett vägbygge hissas firmaflaggan. Varför ska då den ideella sektorn vara så blygsam med sina kunniga och omtänksamma ledare? Visa vem du är! Deltagaren i naturvandringens första träff ska inte behöva fråga sig fram i hopen av ”gröna män”. Var offensiv, gå folk till mötes med framsträckt hand och ett glatt ”Välkommen”! Så börjar ett positivt guideuppdrag!

Att representera är ett svårt kapitel. Nästan värt ett eget sådant, men vi tar några rader här och nu. Präster i ämbetsdräkt, poliser i uniform, kundmottagare på bilverkstaden – vi förväntar oss att möta en representant, inte en privatperson. Studieförbundet – och knappast heller våra medlemsorganisationer – har inte någon färdig mall för hur man ska uppträda. Men vi försöker vinnlägga oss om ett förhållningssätt som vi alltid tar upp i Studieförbundets ledarutvecklingsprogram. Detta förhållningssätt – som förhoppningsvis står att återfinna i denna skrift – handlar om att **se individen, att bry sig**.

Efter att du hälsat välkommen, har du som ledare en viktig sak att göra; presentera tidsramarna. (Alla konferenser och möten där nya grupper samlas borde börja så.) Det räcker. Lugnet sprider sig, man kan ställa in sig på när det är dags för fika och kisspaus.

Foto: Annika Stigmark

Foto: Kajsa Grebäck

I den traditionella, programlagda förenings-
exkursionen blir ledaruppdraget vad gäller "fält-
föreläsningar" som regel mindre uttalat. Man är
ett kompisgäng, alla lika kunniga, och tillflödet av
nya deltagare är kanske inte så stort. Men om,
och när, dom kommer måste du som ledare växa
i din roll. Sak samma gäller för övriga deltagare.
Inga "suck och stön" över nybörjare, som för
tredje gången behöver hjälp med rödbena och
strandskata. Vilken var nu vilken? Hur vi bemöter
nykomlingar är ett kollektivt ansvar, som i grun-
den handlar om hyfs. Men i detta kollektiv måste
du som ledare utmärka dig.

Idag är bussexkursionen med 45 personer en säll-
synt företeelse, åtminstone är det mitt intryck.
Därmed har också exkursionsledarens roll föränd-
rats, från mysig "gubbe-med-micken" alldeles
bredvid chaffisen, till kolonnsamordnare med an-
svar att lotsa minst 5-6 bilar genom städer, cirku-
lationsplatser och ljusreglerade korsningar. I andra
änden väntar kanske smala, kurviga grusvägar

med få möjligheter till parkering. Till råga på allt
kan du ha ansvaret för att leda gruppen genom
becksvart kvällsmörker eller under okristliga gry-
ningstimmar.

Mobilsamtal löser inte alla problem – färdrutten
ska vara avklarad i förväg. Vilken väg tar vi? Kän-
ner alla vägen? Behöver vi någon samlingspunkt
innan den avgörande avtagsvägen? Bilkörning
fordrar koncentration. Kritiska moment när det
gäller exkursioner med privatbilar är parkering
och uppbrott från densamma. Särskilt gäller detta
under dygnets mörka del. Få saker kan så lägga
sordin på en lyckad kvälls- eller nattur, som när ett
krossat lyktglas eller en repad bildörr ger en hem-
färd i tystnad. Det behöver inte hända om ledaren
– du – tar tag i bilrangerandet innan ni bryter upp.

Våga! Ha överseende med jämnårigas kommentarer om dig som "Bror Duktig": *"Nu skall Ulrik visa i vilken ordning vi tömmer parkeringsfickan!"*

Återigen; ledarskap är inte primärt att ta sig ur be-
svärliga situationer, det är att se till så man aldrig
hamnar där. I naturguidens roll som reseledare blir
detta särskilt uppenbart.

UTGÅ FRÅN FRÅGOR?

Inled gärna med frågor, men variera dig! Den vanligaste frågan som ledare ställer låter ungefär så här:

Är det någon som kan säga vad det här är för art?

Denna fråga – med alla sina variationer – är naturligtvis fullt berättigad. Men öka på ditt frågebatteri med några varianter.

- "Någon" i varianten ovan tenderar att ständigt gå i repris vid varje stopp. Kul för honom eller henne, men du har ambitionen att få alla att känna sig delaktiga, eller hur?
- Frågor bör hjälpa till att starta processer, inte bara sätta artetiketter på det vi ser.
- Motfrågan är lika berättigad och ofta mycket användbar:

"Hur hade du resonerat om inte jag och gruppen varit här?"

"Jag är nyfiken... åt vilket håll vill du... vilken grupp av fåglar/vilken växtfamilj... varför åt det hållet?"

Du vill förmedla kunskap och förhållningssätt som räcker längre än vandringsseriens tre träffar.

Vilka är era förväntningar? Tänk vilken underbar fråga att ställa till deltagarna! Deras förväntningar är ditt uppdrag. Visst är det en klar fördel att få reda på dessa så tidigt som möjligt. Det är dessutom den enklaste formen av **deltagarinflytande**, något vi hyllar inom folkbildningen. Så många besvikelser och missförstånd man kan mota i grind genom styckets inledande fråga.

Process! Prova inledningar som:

- Varför tror ni..?
- Hur kan det komma sig..?
- Om vi tänker oss den här skogen om 30 år..?
- Om ett år träffar vi på den här svalan/grodan/ det här fröet; Vad kan ha hänt under året? Hjälp mig med fakta och fantasi i denna tidsresa.
- Varför ser vi X, men inte Y? Vad spelar in; biotop, årstid, populationsstorlek?
- Vilken roll tror ni att dessa färger/denna flik...

Lyssna till frågorna som du får. Varje pedagog vet, att det inte är genom svaren man får bekräftelse på att ens insatser börjar bära frukt. Det är genom frågorna. När funderingarna om hur och varför börjar komma.

Då blir man glad. Processen är igång; man börjar tänka "natur", börjar generalisera, klarar av att se mönster och avvikelser, anar samband, visar förmoda att gå från det lokala till det globala (och omvänt!), ser det stora i det lilla. Naturen har blivit något mer än ett objekt för avkodning och artetikettering.

– Nu är det roligt att vara ute! Naturen talar till en!

VAD BERÄTTAR DU?

Mycket – men inte allt. Att guida är just att välja väg, att göra urval. Många guider, det må gälla inom kultur, historia, företag eller institutioner, missar ofta denna poäng. Ständigt pladdrande guider menar väl – men till slut är pusselbitarna så många, och så mångfärgade, att inget mönster framträder. Var och en har säkert erfarenhet av detta.

Som naturguide måste du ha omdöme att peka på rätt saker vid rätt tillfälle. En steglits som flyger över, är kanske inget jag skulle vifta och peka på med en grupp "allmänintresserade" framför mig. Jag vill bjuda på upplevelser – inte på "pseudo-kryss" De allra minsta detaljerna på svampen eller växten kanske jag också låter passera.

Försök tidigt få ett grepp om din grupps kunskapsnivå när det gäller natur. Återkom till dina ledmotiv, din plattform i ditt naturguidande. Lägg de stora pusselbitarna först.

Några av mina käpphästar kan vara:

- **Skapa en art-biotop-kalenderkänsla.**

Vad är möjligt att se, i vilken miljö och när är det mest sannolikt. Den något bevandrade botanikern tummar inte, likt nybörjaren, genom hela handboken. Hen sållar, med ledning av parametrarna ovan, kvickt fram ett antal tänkbara arter. Grunden till denna känsla kan knappast läggas under enstaka vandringar, där av min vurm för vandringsserien och studiecirkeln som metod. Se mer nedan under rubriken "En modell".

- **Bygg ett förråd av "typarter"** hos deltagarna. Arter som är lätta att referera till, har vidsträckt

utbredning, som gör att deltagarna snabbt hamnar på rätt sidor i fälthandboken.

- **Glädje och förundran inför det vanliga!**

Skönhet finns på nära håll. Hetsa inte efter det exklusiva! Ägna en stund åt observation i dess djupare innebörd. Se! Se koltrasten på maskjakt, skraddaren på ytspänningen, "musklerna" innanför avenbokens bark.

- **Att se en gång till.** Någon klok ornitolog har påpekat att alldeles för många sänker kikaren alldeles för snabbt. Uppmaningen löd: **arbeta dig från facit och bakåt, det är då du lär dig något.** Fjällvråken som nyss skruvade alldeles ovanför dig – följ den en kilometer i motljuset. Notera rytmen i vingslagen, se proportionerna – reflektera! Orkidén på septemberängen – hur ser resterna ut?

laktta dina deltagare! Variera ditt berättande i förhållande till publik, väder, vind och andra omständigheter. Som naturguider är vi alltid bra klädda – vilket inte är fallet med alla våra deltagare. En ljum junikväll kan du be dina deltagare sätta sig ner (ökar koncentrationen..!), medan du under en kvart brer ut dig kring odlingslandskapets historia. Håll inte, bara för att du vill/"måste", samma fältföreläsning en vindpinad februaridag. Vi är entusiastiska, vi vill förmedla så mycket – men tyvärr, vår glöd höjer inte temperaturen en enda grad om inte förutsättningarna är de rätta. Och kom ihåg – mot fallande kroppstemperatur kämpar den bästa naturguide helt förgäves! Så; medan du berättar – håll igång din "split vision". Småhoppande, bortvända blickar – eller åkarbrisor! – är tydliga

indikationer på att gränsen för ointresse närmar sig. Läs människor – inte bara naturen! Fordrar träning. Det är en konst att stryka bakifrån när man är mitt uppe i sitt föredrag.

Arterna berättar – inte minst deras vetenskapliga namn. Bjud in till ett spännande detektivarbete! Ingen latin eller grekiska av snobbism, i syfte att avgränsa "vi och dom". Kunskap ska inte användas till att "slå folk i huvudet" eller att visa sin egen förträfflighet. Men – så otroligt roligt jag haft tillsammans med mina grupper! En del har blivit nästan besatta av att avkoda namnens ursprungliga innebörd.

- Färgerna sitter där snabbt; *alba*, *nigri*, *flava*, *rufus* o s v.
- Kroppsdelar likaså; *cephalus*, *collis* (måste vara "hals" sa läkaren. Just det; svarthalsad dopping

är ju *nigricollis* i efternamn. Lätt som en plätt!).

- Biotopbeskrivande; *arvensis*, *palustris*, *maritima*, *urbica* (solklart hussvalan heter så, när ladusvalan heter *rustica* – lantlig. Aha, rustikt har man ju hört... liksom urbanisering...).
- Personanknutna; *bufo* (Buffon, vem var det? Visst är paddor fina...), *robertianum* (Linnés "hämnad" gäller än – stinknävan heter fortfarande så!).

Så där kan man fortsätta genom jordens alla katalogiserade arter. Dock, allt i en lagom blandning – alla deltagare är inte lika roade.

Mer om mina funderingar kring berättandet hittar du i följande stycke.

VAD BÄR DU MED DIG?

Kunskap är lätt att bära. En klyscha – men en sann sådan. Inget befrämjar lugnet inombords så, som känslan att varhelst och närhelst jag blir ställd framför en grupp, så har jag alltid något att berätta. En sådan känsla erövrar inte i brådrasket. Flertalet naturguider är tämligen trygga inom fältbestämningens område. Man kan sina fåglar, växter och svampar. Fakta om utbredningsförhållanden, släktskap och särskiljande detaljer är också möjligt att relativt snabbt läsa in sig på. Självfallet är sådan kunskap ovärderlig. En bra plattform att utgå från. Men – min bestämda erfarenhet är att fakta måste blandas med en dos fantasi, folketro, förundran och förtjusning! Bjud tanken på flykt! Skapa associationer! Parallellt med ditt utåtriktade bildningsarbete måste du därför arbeta med ditt eget. Boklistan i slutet ska ses mot denna bakgrund. En ambition som jag tycker också går väl i linje med folkbildningens infallsvinklar. En författare som Gunnar Brusewitz är en personlig favorit i sammanhanget.

Våra deltagare ska sällan tentera i floristik eller zoologi. De kommer att älska utvikningar, hisnande hopp i historien, djärva jämförelser – allt sådant som vår hjärna älskar att pyssla med. Kunskap som väcker lusten att lära mer.

Kunskap och förhållningssätt är fysiskt inga problem att bära. Knappast heller en ryggsäck. Här nedan förslag på innehåll:

Genomskinliga askar är perfekta som tillfälliga arrester för skalbaggar, grodor eller smågnagare. Att skicka runt asken är ett bättre alternativ, än att du med kupade händer försöker ordna vis-

ning. Paddan, ödlan eller sorken kan ju hoppa ur dina händer..! Deltagare som har fobier ska mötas med full respekt av både dig och andra deltagare (ingrip annars!). Inget trams med att "tvinga" folk att hålla, eller klappa, något de inte vill! I råden ovan förbiser jag då det faktum att vissa djurgrupper är fridlysta. Straffvärdet av att ha placerat en snok i en plastbox under fem minuter bedömer jag vara lågt. Andra positiva utfall bedömer jag vara högre. Men självklart är det viktigt att inte förringa värdet av fridlysningen!

Ritblock och tuschpennor. Plockar du detta ur ryggsäcken för att illustrera något inser gruppen att de har med en ambitiös guide att göra.

Tubkikaren – ett kors att bära, men absolut värt besväret! Med trettio gångers förstoring plockar du lätt ut magnifika syner. Strandskatan, råbocken, gulsparven – upplevelsen blir någonting helt annat i tuben. Handlag med handkikare är en sak, kolla i tub någonting annat. Ställ dig vid sidan, håll utkik efter flackande pupillrörelser eller ideliga huvudvickningar, sådana betyder att betraktaren ännu inte fått något att betrakta. Självfallet ger du tid och hjälp. Anpassa höjden på kikaren så att alla har möjlighet att se.

Lupp. Absolut! Lätt, enkel att använda. Ha med 4-5 stycken.

Presenning. Idag lätta och billiga, möjligen skrymmande. Men användningsområdena är otaliga; sittunderlag, upplag för insamlat material, vindskydd.

Mobiltelefon. Tryggt och bra.

Kartor. Ja, inte så mycket för risken att gå fel, utan mer för möjligheten att "läsa landskapet".

- Ortnamn/gårdsnamn – vad kan de berätta?
- Var finns vattendelarna i landskapet? Ska droppen hamna i Öresund eller Skälderviken, Kattégatt eller Östersjön? Sen kan vi väl lyfta perspektivet och fundera över vattendelarna i Europa, Asien, Sydamerika. Från det lokala till det globala – bjud in till reflektion. Öva att se både mönster och avvikelser.
- Den skånska rekognoseringskartan från tidigt 1800-tal (tillkommen mot bakgrund av Napoleonskrigen) har sinkat mer än en matrast under våra naturvandringar...

Böcker. Fältbestämningslitteratur (med bilder!) med hänsyn tagen till biotop och inriktning på ditt guideuppdrag. Ett givet inslag under en serie vandringar är att jag recenserar vad jag tycker är bra respektive dålig fältbestämningslitteratur. Vad gäller fågelböcker; slå upp sidorna med rovfåglar och kolla om det finns flyktbilder. Det är vackert att se en gyllenhövdad kungsörn poserande på en klippa, men den gång jag upplever denna syn i verkligheten, behöver jag ingen fågelbok! And-fåglar? Är honorna avbildade? Det är de som är "problemet" – inte de bjärt färgade hanarna!

Vad gäller florer och fältbestämningslitteratur för andra grupper än fåglar är förhållandet likartat. Berör text och bild de särskiljande karaktärerna – eller är det mest bara vackert? Allmänt; se upp med översättningar, som ofta tar sin utgångspunkt i förhållanden som råder på kontinentaleuropa eller de brittiska öarna. Inte för inte räknas svenska konstnärer och författare till de allra

främsta inom sin genre. Det är min erfarenhet att **kritisk konsumentupplysning** av ovan nämnda karaktär (jag brukar också prata om handkikare och andra prylar) tas emot med stort intresse. Så – lägg gärna in ett pass kring detta. Bra att göra den gången vädret inte är det bästa, eller när förväntade observationer slår slint. En guide är beredd på det oväntade! Dessutom spar sådan information pengar åt de deltagare som oreflekterat köper en 200-kronorskikare eller en usel översättning av en fågelbok som inte speglar svenska förhållanden.

Förband. Handen på hjärtat (hjälpel ibland!); Jag har försvarets lilla förpackning, peppar, peppar... En genomgången kurs i första hjälpen, tillsammans med en fulladdad mobil, känns bra i maggropen.

Herbarium: I urval! Mitt plastade herbarium, A5-storlek, från Lärarhögskolan har ibland visat sig vara mycket användbart. Med det kan jag genomföra lekfulla tävlingar; ordna växterna efter släktskap, efter biotop (placera dessa växter från fuktigt till torrt). Alla fakta finns på baksidan, så deltagarna får inte fuska..!

Naturaliekabinett: I lätta plastaskar förvarar jag "torrvaror" som jag plockar med mig beroende på karaktär av naturguidning. I mitt källarkabinett finns fjädrar, frön, fågelben (från knölsvan och ett rådjursben i motsvarande storlek. Låt deltagarna "väga" och känna skillnaden!), spybollar, snäckor, gnagda nötter, återfyndsrapporter från ringmärkning, kottar (hittar vi en hackspettbehandlad kotte är väl den pedagogiska finessen uppenbar om jag ur min säck också plockar upp ekorr- och musbehandlad dito).

DU MÅSTE VARA KONKRET!

Människor är olika. Så självklart. Vi "bränner in" kunskap och upplevelser på de mest skiftande sätt. En utmaning för dig som naturguide. Sinnena är våra receptorer och jag undrar om det finns någon guidekategori som har förmånen att kunna arbeta så brett som vi.

Engagera sinnena i din naturguidning! Se möjligheterna framför dig redan när du förekkurerar i området.

- **Se** är ju helt uppenbart för de flesta av oss. Sinnet som ger mest information på kortast tid.
- **Hör** fågelsång – grodornas kväkande – aspens sus – din högläsning – ditt berättande.
- **Lukta** på vattenmyntan, enbären, tordyveln, rävskiten, den spröda mulmen i den ihåliga eken. Känna doften av sommar och höst.
- **Smaka** på harsyran, boklöven, kryddväxterna, vissa svampar.
- **Känn** på trädens stammar (gör en "blindbocks runda"!), mulmen.

När du visar något – grodan, blåsippan eller rådjurshornet – ta tid på dig. Vänta in kön. Du kommer till deltagarna – inte de till dig. Gör klart detta, så slipper du trampet mot dig. Alla som guidat barngrupper vet vad jag talar om – men även vuxna har samma tendens, dock inte lika "gamigt". Visa föremålet lika länge och noggrant i slutet av halvcirkeln, som du gjorde i början av den. Öva detta! Om ni är flera guider – håll ögonen på varandra. Utvärdera. Lär.

Har jag bestämt mig för att berätta om fjädrar under dagens vandring, så har jag oftast med mig en hel hop vita svanfjädrar. (Lätt att hitta döda svanar

vid kusten. Ta tillvara sånt du kan behöva till ditt naturaliekabinett.) Däremot delar jag inte ut en fjäder till var och en. Istället får de en fjäder per två-tre deltagare.

Ibland vill jag "tvinga" deltagarna att

- krypa lite närmare varandra
- samspela under överlämnandet.

"Nää, titta färdigt du, jag ser ändå, annars tack..! Kolla in samspelet mellan deltagarna.

Ibland vill jag utmana två "surpupper" på samarbete... Visst har det sina fördelar att vara ledare! Genomföra små beteendeeexperiment utan att deltagarna har en aning om det! (Och samtidigt vara medveten om att någon kanske driver samma "spel" med dig. "Nu ska jag se, om jag kan få Ulrik att...") Kul! När allt kommer omkring, är ändå människan den enda varelse vi har en chans att förstå!

Unga deltagare frågar ofta om de kan få en fjäder. Försök att ha gott om denna billiga råvara. Det känns fint att kunna vara generös.

Naturguidning som etapplopp med mellanliggande fältföreläsningar...? Möjligen någon fråga då och då... Det behöver inte – och ska inte alltid – vara så. *Deltagarmedverkan* är en given ingrediens, där du är samordnaren och inspiratören.

"Här i omgivningen vill jag att ni plockar ut fyra arter ur rosfamiljen. Markera med blompinnar (får ni här). Samarbeta tre och tre. Återsamling om tjugo minuter för rundtur till era val."

"Nästa vecka besöker vi en mindre våtmark. Skriv ner minst tio fågelarter som vi – med hänsyn till

årstid och biotop – troligen har att vänta. Vi går igenom förutsägelseerna kommande onsdag – på plats!” (Att locka fram ”art-biotop-kalender-känsla” är – som sagt — en käpphäst i mitt naturguidande!)

”Välkomna med era svampkorgar! Här i backen finns lappar med följande texter; kremlor, soppar, flugsvampar, skivlingar, tickor... samt där borta en lapp med texten ”Övrigt”. Ni får gärna hjälpas åt att fördela er skörd. Om en kvart går jag genom huvuddragen för de olika grupperna – ni får där efter en chans att revidera era grovbestämningar. Å snälla, ”fega” nu inte genom att använda ”övrigt!”

Högläsning i samband med fikapausen blir snabbt ett måste; Harry Martinsson, Gunnar Brusewitz, Linné, författare med lokal anknytning – hjälp till att vidga vyerna. Naturböcker får minst av allt begränsas till bestämningslitteratur.

Foto: Kjell Andersson

Foto: Per Westergård

Foto: Annika Stigmark

Foto: Yvonne Andersson

VART GÅR DU?

Ut i naturen förstås. Allemansrätten är en välsignelse. Väljer du parker eller annan offentligt ägd mark, behöver du inte fråga om lov för dig och dina grupper. Naturreservat är som regel också ok, samtidigt som dessa oftast har en ordnad infrastruktur med parkering, stigar, informationstavlor, ibland också toaletter, utkikstorn etc. Notera dock att naturreservat mycket väl kan ligga på privat mark. Väljer du att leda återkommande aktiviteter på privatägd mark blir mitt råd:

- Presentera dig för markägaren, berätta om dina/era planer. Du anar inte hur positivt du kan bli bemött, även bland markägare som har rykte om sig att vara griniga.

”Naturguidning – med 15-20 personer, fyra gånger i vår... Ja det ska jag säga dig, här springer så många – orienteringsklubben, hundgrupper, skolklasser och tusen andra organiserade gäng – och jag har aldrig fått frågan om det är ok. Självklart är ni välkomna!”

Dialogen (inte bara ett honnørsord i folkbildningssammanhang) är igång!

- Följ upp det hela, där du/Studiefremjandet/Naturskyddsföreningen/Ornitologerna med ett julkort och en chokladkartong tackar för i år.

Speciellt viktig kan dialogen vara om ni ska ha aktiviteter under ”skumma” tidpunkter på dygnet. Ugglekvällar, skymningsvandringar, korvgrillning – använd ditt omdöme för att föreställa dig hur de boende kan uppleva sådana arrangemang. Folk på landsbygden är idag, ofta fullt förståeligt, mycket uppmärksamma på allt som verkar ”udda”. Bidra till att minska spänningar – det är gott ledarskap.

Respektera andra gruppers vistelse i naturen – även om dessa ägnar sig åt något som du kanske inte sympatiserar med. Jaktlaget har ingen formell rätt att stoppa dig och din grupp, men använd fördenskull inte allemansrätten som en murbräcka i alla lägen. Hänsyn – ömsesidig – är nyckelordet i allemansrätten.

Ju mer varierad biotop – desto mer mångskiftande artsammansättning. En tumregel som goda naturguider har klart för sig, men inte alla grupper som önskar guidning. Då och då blir jag tillfrågad om uppdrag i ”rena mörka skogen”. ”Visst”, brukar jag säga; ”det gör jag gärna, men jag skulle föreslå området X där vi också har lite betesmarker, bäckar och vy över landskapet”. I ”Harry-Martinssonsk” mening är även en kvadratmeter av skånsk granskog ett universum med myriader av livsformer, men frågan är om jag vågar utmana en allmänintresserad grupp med denna djupdykning.

Mina favoritmarker när det gäller naturguidning innehåller oftast:

- Vatten! Hav, sjöar, åar, dammar. Trift, kabbleskor, grodor, skraddare, snäckor, fåglar, ilandflutna förpackningar – mycket att berätta om! Öppen terräng, tid för många att hinna se.
- Människans spår i landskapet. Rösen, hagar, stigar, gamla körvägar, brovalv, kvarnar. Så mycket att undra över; Varför just här? Hur gammalt? Vart leder stigen?
- Träd! Av varierande slag. Satsa på att lära dig gamla användningsområden och folktro kring våra vanligaste trädslag. Med det i bakfickan fixar du t o m en härligt tyst och stilla novemberdag i kompakt dimma. Träden finns där när allt annat sviker!

Riktig närnatur – i betydelsen stadsparker och andra hårt tuktade grönytor – kräver sin guide för att göras riktigt levande. Kanske måste din kunskap breddas med insikter inom kulturväxter, trädgårdsarkitektur, stilideal, person- och stadshistoria. Annars är det lätt att det tar slut efter att ni sett talgoxen, koltrasten och ringduvan...

Ovan har jag berört makroplanet när det gäller "vart går du". I mikroplanet handlar naturguidning naturligtvis också om vägval. Om framkomlighet, hänsyn, säkerhet och platser att arrangera en större grupp. Taggtråd, kraftigt motlut, bäckar och sumpmark – du och de arton andra fixar det, men hur känns det för den som har nedsatt rörelseförmåga? Hur är det att oftast vara "femte hjulet" när ett naturhinder närmar sig? Deltagarna går raskt vidare, men inte du, du är ju ledare med vissa insikter. Du erbjuder en hjälpande hand, en

axel att hålla i. Ingen ska med tillkämpad självironi behöva lämna ut sig själv. "Gå ni, jag är lite ovig och klumpig, men jag kommer..." Om någon, oftast en kvinna, hinner säga något i den stilen, har du kommit för sent.

Föreukurera gärna i ditt guideområde. Av många och lättbegripliga skäl gör det din insats så mycket bättre. Och inte sällan händer det, att man får "offra" besök i ett attraktivt område av skäl berörda ovan. Framkomlighet och – inte minst – hänsyn till markägare, djur- och växtliv gör att det där stoppet, där man tänkt visa det där lilla extra, får anstå.

Lämplig tidpunkt, alltså klockslag. Fågelskådningens Dag med samling kl 09.00 ger betydligt fler "allmänhet" än motsvarande arrangemang med start kl 05.00 – alldeles oavsett att skådningen är så mycket bättre under tidig morgon.

Foto: Ulf Lundwall

VILKA FÖLJER DIG?

Förhoppningsvis lagom många. Följande stycke har inte ambitionen att utgöra någon sorts "typ-katalog" över vilka personligheter som kan tänkas dyka upp.

Den rättvisa. Det här med pengar handlar om principer och rättvisa – inte om kronor och ören – för vissa människor. Och du kan aldrig ana innanför vilka grönläder det döljer sig någon med extrem känsla för lika behandling. Exempel; exkursion med privatbilar, som ledare anmodar du deltagarna att ersätta respektive bilförare med 15 kr per mil. Det är då som "vän av rättvisa" påpekar att Volvon hade fyra passagerare, medan Micran – där hen själv åkte – endast hade tre passagerare. Ta ett djupt andetag... Grupptrycket brukar vara en mäktig kraft i detta sammanhang, men din initiativförmåga kan komma att prövas.

På hugget. Backar du ett steg från tubkikaren och bjuder "varsågod" kommer i åtta fall av tio ett manligt öga att först spegla sig i okularet. Samtidigt som det är roligt att vara ledare när deltagare är på hugget, måste du också ha blick för allas intresse.

"Ta gärna en titt i tubkikaren på den undersköna skärfläcken, men snälla, återgå till handkikaren när ni fått er titt, så att alla hinner med tuben i detta första skede".

Förhållningssätt var ordet. Du är allas ledare, allas guide. Du skaffar dig inga favoriter – åtminstone inte så det märks. Är du ledare i en studiecirkel, eller vandringsserie med återkommande träffar, är detta med "lika behandling" en viktig faktor för god stämning i gruppen.

Den sociala. Ideella sammanhang är ofta rika på mänsklig kontakt och tid för varandra. Häri finner vi säkert också anledningen till att människor, svältfödda inom dessa områden, lätt hittar till oss. Krasst uttryckt; man "köper sig" en grupptillhörighet genom att anmäla sig till studiecirkeln eller vandringserien. Många ledare inom Studieförbundet och våra medlemsorganisationer gör jättejobb när det gäller att "se människor". Samtidigt ska vi veta att människor med glesa nätverk ofta har ett superkänsligt sinne för när andra får – i deras tycke – väl mycket service och uppmärksam-

het. Utveckla ditt sinne för integritet. Du märker om du får förtroenden – och kan behålla dem. Alla i gruppen behöver inte "älska" varandra, men alla behöver ha förtroende för dig som ledare.

Smickraren. Det är alltid tråkigt att se ledare som öppet "trillar dit". Det betyder att insmickraren ibland måste bemötas med en viss stramhet. *"Oh, vad ni guider är duktiga! Ni är så fantastiska – ser saker som ingen annan ser"*... o s v. Låt ingen lägga beslag på dig – du finns till för hela gruppen!

Det är en märklig känsla att vara "den", det till sy-

nes enda gemensamma, som vissa gruppmedlemmar tycks ha. Min erfarenhet säger mig att ledare – föga förvånande – bäst hanterar människor runt sin egen ålder. Språk och andra referensramar finns där som en naturlig del. Just därför är de som är 20 år äldre, eller yngre, en verklig utmaning för dig som naturguide när det gäller kommunikation. Tycker du att du är en hejare på att kommunicera med tjejer runt de tjugo, behöver du inte vidareutveckla denna talang under ett offentligt arrangemang. Med 100 personer på Fågelskådningens dag får man skifta snabbt i tilltal och förhållningsätt. Barnvagnsfolket och den pensionerade biologilektorn fordrar givetvis helt olika bemötande. En medelväg funkar inte.

Dock, vissa deltagare är trevligare än andra, inget konstigt med det. Men medvetna naturguider och cirkelledare försöker behandla alla lika. Intelligent och snygga tjejer, i alla avseenden välbyggda killar, självgoda och pösmagade gubbar, lätt virriga deltagare av valfritt kön – ditt öppna och hjälpsamma förhållningsätt förblir detsamma.

Fikapausen, eller middagen i icke-fältsammanhang, tycker jag ofta är avslöjande för en ledares blick för gruppens sammansättning och funktion. Min åsikt; deltagarna kan välja sitt sällskap, men det kan inte du! Den jobbige, den timide, den i ålder avvikande – alla är de dina "bordskamrater". Du får inte först söka tryggheten hos någon du gillar, för att därefter överlåta åt deltagarna att "ta hand om", alternativt "råka ut för", udda personligheter. Men – ibland händer det, att det i gruppen finns personer som läser situationerna och titt som tätt – men alltid ordlöst och utan att

vi kommit överens om det – hjälper till att “avlasta” mig som guide/ledare genom att bry sig om den avvikande. Underbart med den sortens kommunikation!

Sensmoral; sitt inte bredvid Den Trevliga vid varen-
da fikapaus (även om hen är trevlig!). Sitt bredvid
någon annan – i alla fall då och då!

Fundera över vem som behöver dig mest; den
kaxige eller den mer tillbakadragne?

Besserwisser. Kan mycket väl tänkas dyka upp.
Deltagarmedverkan är – som tidigare nämnts –
ett hedersbegrepp i vår verksamhet. Men – allt
med måtta! Tydligt ledarskap, i betydelsen att
du som ledare hörs och agerar med klarhet och
vänlig pondus, brukar något minska symptomen
hos besserwissern. Grupptricket likaså, men här
hamnar du som ledare lite pyrt till. Deltagarna
kan – ibland väldigt tydligt – bokstavligen markera
avstånd. En utväg som, annat än i undantagsfall,
inte står dig till buds. Besserwissern har en släk-
ting; hen kommer här:

Klisterlappen. För mig har Klisterlappen ett
namn; Stig. Han anmälde sig till en liten “bya-
grupp” där vi följde våren i närnaturen under fyra
träffar. Redan efter en kvart under första träffen
hade jag bilden klar för mig. Stig vek inte från min
sida, oavbrutet pratande. Övriga deltagare visade
klart genom kroppsspråk och rörelseschema att
de inte önskade sällskap. Jag klarade väl hjälpligt
första träffen, men insåg att inför kommande träf-
far måste jag agera. Gissa vem som kom i myck-
et god tid till träff nummer två? Jodå... Nu var
lämplig tid för samtal. “Stig, du måste låta mig

tala till punkt. Jag höjer handen när du hållit på
för länge. Vi – du och jag – måste släppa in de
andra”. Vi hade härliga vandringar och en ljum
junikväll ute vid Skäldervikskusten. Efter den av-
slutande träffen dröjde en kvinna i gruppen kvar.
Det märktes att Stig ogärna ville släppa mig i den
situationen. Avslutningsnacket var hans, men till
slut pallrade han sig in i bilen och åkte. Kvinnan
ville tacka. För första gången hade hon orkat med
byns vänliga, oförargliga – men kolossalt arbets-
samma – original. Jag fick en levnadsbeskrivning;
mycket ensam, affären och byföreningens möten
var pratplatser med lämpliga offer. Under våren
hade jag och cirkeln fått ta emot veckor av acku-
mulerad monolog. I bilen hem undrade över min
roll som naturguide. Vad var viktigt egentligen?
Hade vi sett något? Hade jag varit för hård? Hade
jag gjort Stig en tjänst?

Allvetaren. Kallar jag den som vill veta allt om
ditt guideobjekt. Bokstavligt talat ALLT. Inget up-
pehåll eller inlägg utan fördjupande frågor, even-
tuellt vill vederbörande också skriva ner något av
det du har att berätta. (Det kan vara någon som
håller på med ett specialarbete, eller tänker öppna
eget inom naturguideriet...) Inledningsvis är det
en personlighet som du skattar högt. Vederböran-
de öppnar frågandet och bidrar till just den stäm-
ning du vill ha under vandringen. Avläs medvand-
rarna... Börjar trampet utåt, bortåt, efter tredje
stoppet med frågebombardemang, måste du ta
tag i situationen. Och det är här många guider
gör fel och det är här som många medvandrare
känner att guiden inte är situationen vuxen. Den
vetgirige ska man ju bejaka! Inte kan man be nå-

gon "lägga locket på" inför alla de andra..? Jodå, det kan man. Återigen, med vänlig pondus, som har sin grund i att jag vill vara allas guide, säger jag kanske något i den här stilen:

"Jätteroligt, jag förstår att du hyser ett alldeles speciellt intresse för den här trakten där din farfar växte upp. Jag föreslår att du och jag sätter oss tillsammans när vi kommer tillbaka till Stortorpet. Jag ska göra mitt bästa för att svara på dina frågor och dessutom kanske jag kan peka på annan dokumentation kring området".

Personalgruppen. Intressant utmaning för naturguiden. En bra naturguidning, med flödande sol och god fika i en skogsbacke är mycket bättre personalvård, än ett platt kändisföredrag med wienerbröd och halvljummet kaffe i pausen, allt intaget i en sunkig konferensfoajé. Åta dig gärna uppdrag. Säkert kan dessa bli många fler för Studieförbundet och våra medlemsorganisationer. Bra sammanhang att synas i, väcker respekt, skapar nätverk. En begränsande faktor för våra duktiga ideella ledare är dock att vardagar föredras. Som alltid är förberedelse en viktig del av gott ledarskap. Varnad är väpnad. Här är några av mina reflektioner:

- Försök komma med redan i "kallelsefasen". Låt inte chefen, eller din kontaktperson, sköta all förhandsinformation utan ditt granskande öga. Det är du som känner terrängen, anar hur dagen kommer att gestalta sig. Vet att plastkassar och flip-flopsandaler inte funkar i fält. Dåligt klädda deltagare är vanligt inom denna kategori: "Skulle vi va' ute hela dan..? Finns det ingenstans att gå in..?" "Jag trodde..."

- Utflykten görs på arbetstid. De allra flesta gillar att vara ute – men inte alla! Någon gång kan demonstrativt ointresse förekomma, men avsikten är inte att klämma åt dig. Tag inte åt dig! Det är chefen och dennes idé om naturpass man vill komma åt genom att visa attityd.
- (Och omvänt; det kan hända att chefen "skäms" för sin likgiltiga personal och försöker kompensera detta genom att anta likhet med "Allvetartypen" ovan.)
- Personalgrupper har – ofta – ett otroligt behov av att prata. Bekantskapen är redan gjord och man går igång direkt. Jämför gärna med din "vardagsgrupp" – först under tredje träffen släpper det på allvar! Gör ditt jobb med entusiasm och omdöme. Det sistnämnda betyder att du lämnar (viss) plats för "snacket". Du förstår dess funktion och ler varmt inombords, när de tre som hela tiden gått längst bak och småsnackat, tackar dig hjärtligt för allt intressant de fått vara med om. Ta åt dig – och förvånas över vissa människors simultankapacitet!
- Glöm inte att det kan finnas bakomliggande faktorer som du inte vet om men som påverkar "humöret i gruppen", t ex oro inför en omorganisation eller dolda konflikter.

Får jag ta med min hund?

Studieförbundet älskar hundar – och ännu mer hundägare! Brukshundklubben och Kennelklubben tillhör våra stora medlemsorganisationer och med det utbredda hundägande som finns, kommer du förr eller senare få styckets inledande fråga. Ok, brukar jag säga. Och när gruppen samlas säger jag något i den här stilen:

“Välkomna till dagens vandring! Med oss idag är Kim hund Akilles, en fyra år gammal Golden retriever. Kim har frågat mig – jag har sagt OK. Akilles kommer att vara kopplad under hela vår vandring och ingen annan än Kim behöver tycka om honom”.

Då går vi – och det hela brukar gå jättebra! Inte sällan använder jag hundar – egen hund eller deltagares – för att visa på olika företeelser: Hunddjurens sinnen – jämför med oss – eller fåglarna! Se en “tamhund” ställa sig på bakbenen för att störttycka mot en grästuva. Där fick vi illustrerat rävens sorkjagarteknik! *“Å titta; en frökapsel har fastnat i Hugins päls!”*. Vilka andra varelser kan tänkas hjälpa till i detta ärende? Och när vi ändå är inne på det; fem minuters fältföreläsning och diskussion kring olika sätt att sprida frön. Hunden, pälsen, kardborren – tror ni pedagogiken funkar? Jajamen! Jag lovar; minnesbilderna och diskussionen sitter som kardborre i en hundpäls. År efteråt, det har jag bevis på!

Däremot: En hund per grupp räcker! Två eller flera, speciellt med flexikoppel (puh!), slutar lätt i ett virrvarr och du riskerar dessutom att få svårhanterlig konkurrens om uppmärksamheten.

Vad ovan sagts gäller givetvis “slutna” grupper där man har anmälan och eventuellt en deltagaravgift (se också mina ord om likabehandling: får en, får alla).

Vid evenemang av helt öppen karaktär har du att laga efter läge. Det är dock min erfarenhet, att det stora flertalet hundägare – som säkert gått cirkel

hos oss! – sköter sig alldeles ypperligt och visar respekt gentemot de som inte delar förtjusningen för hundar eller är hundrädda.

Foto: Anna-Lena Kaati Nilsson

ORKAR DU..?

Den 14 december 1980 guidade Filippo mig och mina fyra kamrater i Ngorongorokratern i norra Tanzania. Kratern är ett sannskyldigt paradiset av djur, fåglar och landskapsupplevelser. Filippo minns säkert inte denna dag. För honom som guide var det en dag som alla andra. För mig var dagen – kanske – "once in a lifetime". En oförlömlig dag! Detta var till stora delar Filippos förtjänst. Med engagemang, kunnande och serviceanda var han med oss hela dagen. Han lät inte vardagslentrans förgifta kommentarerna och ansträngningarna. Trötta guider måste visas vägen ut. Speciellt tragiskt är det när resenärer – som redan lagt ut tiotusentals kronor – ibland tvingas lyssna på håglösa guider som bara tillbringar ytterligare en vanlig dag på jobbet.

Nu är det väl få av oss som har närnatur av östafrikansk megakvalité som exkursionsområde. Men det spelar givetvis ingen som helst roll. Det är Filippos inställning som spelar roll. Av denna lär vi att varje naturvandring är ett unikt tillfälle och du gör alltid ditt bästa. Om du inte längre orkar detta ska du lämna över stafettpinnen.

Foto: Burt von Bolton

EN MODELL

En framgångsrik modell som vi arbetat med i Studieförbundet i Västra Skåne är "Naturen Runt Knuten-grupper". Under en följd av år har det varit våra snabbast fulltecknade arrangemang. Mindre än ett dygn efter utdelad inbjudan har 20-25 deltagare eller fler varit inbokade. Vi har t o m blivit "utskälda" för att ha underlåtit att lägga lappen i brevlådor märkta "Ej reklam"! "Det här är inte reklam, det är för tusan friskvård/folkbildning/något vettigt... osv". Varför framgångsrikt? Jo, jag och min mångåriga och inspirerande medledare och idékläckare, Bengt Hertzman, vill peka på följande faktorer:

- Vi rör oss i närnatur. Om möjligt ska man kunna gå eller cykla till utgångspunkten för vandringarna.
- Vi använder vardagskvällar. Lättare att engagera ideella ledare och uppenbarligen passar det också deltagarna.
- Återkommande träffar (3-4 under våren) skapar förutsättningar för att iakttä förändringar och reflektera över dessa.
- Vi går från den tidiga vårens relativa överskådlighet fram mot försommarens explosion av livsformer.
- **Återkommande träffar**, med **samma grupp**, innebär också **trygghet** för deltagarna. Förutsättningar att lära känna varandra något, kanske bilda egna nätverk, bli bekant med företrädare för lokala "gröna" organisationer. M a o studiecirkelkonceptet, som i sig innebär ett pedagogiskt guldiläge – du är omgiven av motiverade och positiva deltagare.

I inbjudan, tänk på följande:

- En viss "exklusivitet"; "Vi vänder oss speciellt till dig som bor...". Vi har haft många påringningar från folk långt bortifrån, som via vänner fått reda på att det erbjuds guidade naturvandringar i ett visst område.
- "Du bör klara obanad terräng, liksom kortare stillastående pass". M a o rollator och begränsad fysisk rörlighet är tyvärr ett hinder. Såvida ni inte väljer att göra naturvandringar speciellt avpassade för denna grupp! I sanning en idé som fordrar genomförare! Många äldre och rörelsehindrade vill väldigt gärna komma ut. Har ni inte med en passus med ovanstående innebörd, riskerar (förstå mig rätt!) du som ledare att hamna i svåra dilemman när det gäller vägval, tempo och deltagarmedverkan.
- "Ange" både veckodag och datum. Men kolla överensställningen två gånger innan ni går itryck! Beslut om deltagande går snabbare med både veckodag och datum. Tilltänkta deltagare känner sin vecka; tisdag är det ungarnas handbollsträning, onsdag är det kören, torsdag hjälper jag min gamle far att städa o s v.

Övrigt att tänka på:

- Vem som gör – och bekostar – vad (text, kopiering, utdelning, mottagning av anmälningar etc) är en "förhandlingsfråga" mellan respektive Studieförbändeavdelning och den lokala medlemsorganisationen.
- I stadsdelar/byar med samlingslådor (=många brevlådor på samma ställe) når man hundratals hushåll med minimal ansträngning. Snabbt går det dessutom.

- Fredagar är en bra utdelningsdag på många ställen. Foldern slipper hamna i en hög med annan reklam. Dessutom kommer fredagslugnet med tid för mer eftertänksam läsning.
- A5, eller ännu mindre folderformat, är bäst! Inga vita A4-lakan som bara tar tid att brottas ner i lådorna! (Fråga en gammal brevbärare!)
- Studieförbundets halvoriginal rekommenderas verkligen. Blir snyggt och överkomligt i pris.
- Anmälan via e-post ger tillgång till adresser och är ett effektivt sätt att bygga upp ett "kundregister". Fråga deltagarna om tillstånd först! För ni tänker väl fortsätta vårda relationen, genom att erbjuda andra aktiviteter, även efter vårens vandringar..? E-post är billigt, porto är dyrt. Och så sparar vi på naturens resurser.

OM KLÄDSEL, NATUR- OCH MILJÖHÄNSYN

Klädsel? Ja – men inte valfri!

Jag har tidigare antytt att våra deltagare inte alltid är lämpligt klädda. Detta förhållande överraskade mig stort i början av min guidekarriär. Idag är jag mer luttrad. Lättklädda damer och herrar har en tendens att dyka upp vid platser och tillfällen där vi inte alls önskar dem. Exempelvis i grupper som önskar naturguidning. Vid det här laget har jag sett det mesta av kroppsna, moderiktiga och tunna fritidsjackor. Halsduk och vantar är persedlar som man, i bästa fall, ser till så att barnen har. Vad som händer med temperaturen när aprilsolen dalat, verkar komma som en total överraskning för många, normalt livserfarna, 40-åringar. Och byxorna – dom är så exakt skurna att ett 81 centimeter brett dike innebär ett oöverstigligt hinder.

Som arrangör kan du inte vara nog **tydlig med vikten av bra och varm klädsel**. Påminn gärna en extra gång i inbjudan. Det är så viktigt att (första) mötet med naturen blir varmt och gott.

Överskatta inte vuxna människors sunda förnuft. Allrahelst inte den gången vi vänder oss till en icke fältvan publik. För varmt klädda deltagare är enkelt att åtgärda – det omvända är inget kul. Extra jobbig blir ledarrollen, när de 20 % som är dåligt klädda också tillhör de högljudda och "gåpåiga". "Här var kallt, nu går vi... Kan vi inte ta den andra vägen, här är så blött..." osv. Som ledare känner jag mig trängd, nästan sviken. Det stora flertalet i gruppen har anammat kallelsens ord om bra klädsel. Nu tillmötesgår jag en minoritet, intressanta stopp och fältföreläsningar får kastas om. Naturligtvis finns det en skillnad i mitt hänsynstagande beroende av arrangemang. Jag är mindre ömhjärtad i öppna arrangemang – exempelvis Fågelskådningens dag, där man har att "köpa" den guidande föreningens uppbygg – än i "Följ-våren-serien", där man erlagt en avgift.

Naturguider och arrangörer blir uppmärksammade, vilket ju naturligtvis också är avsikten. Däremot kan vi ju inte veta, med vilka ögon vi blir sedda. Jag tänker här på sådant som rör natur- och miljöhänsyn. Studieförbundet's hållbarhetspolicy ska helst vara ett levande dokument. Att bara reflektera över sin representativa roll är en god början. Försök – utan att begå våld på din personlighet och dina vanor – att vara en god förebild när det gäller natur- och miljöhänsyn. Mästra inte deltagare. Verka genom ditt sätt att vara. Som så ofta handlar det om symbolhandlingar. Här några exempel:

- Genomtänkta samlingsplatser, med möjlighet att parkera bilar för att uppmuntra till samåkning. Bra för både miljön och plånboken.
- Lägg samlingstider och startplatser så att kollektiva transporter kan användas. Utnyttja möjligheten att ta tåget till punkt A och åka bussen hem från punkt B.
- I dessa bägge inledande punkter finns givetvis också en "social dimension". Icke bilburna, som kanske mest av alla längtar ut, får en möjlighet att vara med.
- Använd iordningställda gångstråk, grindar och rastplatser. Tillämpa allemansrätten, och dess skyldigheter, med gott omdöme.
- Mat i engångsförpackningar är inte alla gånger fel – men ofta.
- Kvarglömt skräp efter rasten – självklart inte!
- Men fruktskal, matrester och tepåsar? Jodå, jag har – diskret – lyft på en och annan tuva. Men uppmärksamma ögon har följt mig. Jag har blivit "åthutad" – av barn. Som minsann lärt sig att man tar med allt tillbaka. Basta! Spela inte bort trovärdigheten på ett bananskal.

SPONTANGUIDE – DIN ROLL?

Du vill gärna hjälpa till, men tycker att naturguide känns som en alltför pretentiös roll för dig? Miss-trösta inte! Det finns många tillfällen att agera "spontanguide" – inte minst gentemot barn och ungdomar. I fågeltornet, vid vadarstranden, på blomsterängen, i åkanten. Låna ut din kikare, sänk tubkikaren till junioreernas nivå, kryp nära med luppen, visa håvens fångst. Ge av din tid, berätta vad du kan, svara på frågor. Jag hoppas att du vill vara med och sprida detta förhållningssätt. Mer än en gång har jag fått höra av cirkeldeltagare, att de tycker att framförallt fågelskådare gör ett otillgängligt, närmast avvisande, intryck. Vänd inte alltid ryggen till. Saker och ting hänger ihop och ibland blir det allvar. När natur hotas, enskilda arter störs – då är det bra med en opinion som inte vänder ryggen till. Och tänk på att det mycket väl kan vara deltagare du tidigare guidat som står där i fågeltornet och minns dig och vilken bra guide du var...

VAD ÄR MENINGEN MED DET HELA?

Lockas inte av guideuppdrag enbart utifrån eventuella arvoden eller andra ersättningar. Min absoluta erfarenhet är att engagerande guider har helt andra drivkrafter. En lust att berätta, påverka och ge andra verktyg att gå vidare på egen hand. Bygg en solid plattform av kunskande, röstresurser och en hjälpsam attityd. Men bygg också om då och då, bygg till, bygg en ny våning, riv gammalt, men underhåll sådant som visat sig hålla.

Jag är nöjd om mina deltagare når första steget av nedanstående. Men mitt – och mina medverkande organisationers – mål är att deltagarna ska nå "ända fram".

- Deltagare som är nöjda med dagens vandring. Frisk luft är ofta minimiutbytet.
- Deltagarna kan tänka sig att dyka upp även på andra aktiviteter inom din organisation.
- Deltagarna fortsätter "utelivet" på egen hand eller tillsammans med folk man mött under din naturserie. Man bygger nätverk.
- Deltagarna vill veta mer, specialisera sig mot botanik, entomologi, landskapshistoria etc. Fortsätta med studiecirklar, fotograferande, inventeringar. Engagemang kort sagt.
- Deltagarna kan tänka sig att åta sig förtroendeuppdrag inom din organisation.
- Deltagarna har fått en sådan "känsla" för naturen att denna påverkar hela deras livsställning.

Ha realistiska förväntningar. Dock ska det erkännas, att det är en alldeles enastående glädje, att uppleva deltagare som tar sig en bit upp på trappan. Deltagare som, tjugo år efter cirkeln, ännu minns träffarna och deras innehåll.

Och du, kan du hantera att verkliga talanger dyker upp..? Som blir – i någon mening – skickligare och mer uppskattade som fågelskådare, botaniker eller fotografer än vad du själv är. Lärjungen som överglänser mästaren. Våra ledare inom (konst-) hantverk, musik m fl ämnen måste förstå vad som kan hända. Ett uns av grämlase över att någon annan har så lätt för sig, har sån tur, har såna ekonomiska förutsättningar att upplevelser och erfarenhet kan hämtas hem från klotets alla hörn. Och ingen krediterar den som först introducerade vederbörande! Ideella ledaruppdrag kan vara en väg till bättre självkänedom. Fler borde pröva denna väg. Du är inte chef, har ingen formell makt över någon, ska inte åstadkomma något ekonomiskt resultat genom andra – "bara" vara förebild, inspiratör! Inte det sämsta!

Det mogna, ideella ledarskapet fordrar – och ger, när det är som bäst – insikter, som inte återfinns i någon ledarskapslitteratur. Det är min förhoppning att denna lilla guide ska bidra till givande vandringar och upptäckter. Både i det fysiska rummet och i det "rum" som uppstår i alla verkliga möten människor emellan.

LÄSTIPS

Förslag till bredvidläsning – ingen boklista blir någonsin komplett:

Människan och naturen Etnobiologi i Sverige, band 1, ISBN 91-46-17787-6.

Människan och floran, Etnobiologi i Sverige, band 2.

Linnes landskapsresor, flera utgivna i populärutgåvor. I mina hemmamarker, nordvästskåne, är skånska resan från 1749 ett givet inslag.

Gunnar Brusewitz böcker och artiklar (exempelvis i Naturskyddsföreningens årsskrifter)

Staffan Ulfstrand, professor i zoologi, har givit ut ett flertal populärvetenskapliga böcker av stort värde.

Växternas namn. Vetenskapliga växtnamn, Etymologi, av Jens Corneliuson. ISBN 91-46-17102-9

Orre, trast och trana. Om fåglars namn, av Lennart Nilsson. Ellerströms förlag.

Naturens budbärare. Från djursignaler till människospråk, av Sverre Sjölander.
ISBN 91-578-0416-8

Fåglarna i folktron, av Carl-Herman Tillhagen. ISBN 91-36-01184-3

Flyktig jord, av Carl Fries och Jöran Fries. ISBN 91-46-13471-9

Dessutom ofta utmärkta artiklar i tidskrifter som Sveriges Natur, Vår Fågelvärld och Fågelvännen.

Välkommen till Studieförbundet

Är du nyfiken? Vill du lära dig mer tillsammans med andra?

Ta kontakt med Studieförbundet där du bor och starta en studiecirkel hos oss. Vi kan hjälpa dig att komma igång, ordna lokaler, litteratur, kontakter och mycket mer!

Vad är en studiecirkel?

En studiecirkel betyder att du och dina vänner (minst 3 personer över 12 år) kan träffas och lära er nya saker, med vår hjälp! Vi är alltid öppna för nya idéer till studiecirkel och du kan starta en studiecirkel om nästan vad som helst. Varje cirkel gör en arbetsplan som beskriver hur arbetet ska läggas upp och vilket målet är. Ni bestämmer själva vad ni vill och inte vill göra, och det är precis så enkelt som det låter!

För att räknas som deltagare ska man delta vid minst tre träffar och delta i någon av de tre första sammankomsterna. En studiecirkel måste omfatta minst nio studietimmar (à 45 minuter) och pågår vanligen under några månader, men kan vara både kortare eller längre. Varje studiecirkel utser också en cirkelledare för gruppen.

Rollen som cirkelledare

Som cirkelledare behöver du inte vara expert i ämnet eller ha svar på alla frågor. Din roll är att leda cirkeln framåt och se till att alla kan framföra sina synpunkter och påverka arbetet.

Som cirkelledare ansvarar du för cirkellistan och, tillsammans med Studieförbundets personal, för praktiska saker kring mötesplatsen, fika med mera.

Som ny cirkelledare får du ett introduktionssamtal då vi bland annat berättar vad Studieförbundet kan hjälpa till med. Du blir också inbjuden till att gratis delta i Studieförbundets ledarutvecklingsprogram.

Studieförbundet är ett av Sveriges största studieförbund. Vi är partipolitiskt och religiöst obundna med ett brett utbud av studiecirkel, utbildningar, kulturarrangemang och föreläsningar. Varje år samlas 230 000 deltagare i våra studiecirkel och kurser.